

DÜZENLEME VE ANTI-TRÖST YASASI	2
1. PİYASAYA MÜDAHALE	2
1.1. ARTIKLAR VE BÖLÜŞÜMÜ	2
2. DÜZENLEMENİN EKONOMİK KURAMI	3
2.1. DENGİ	3
3. DÜZENLEME VE DOĞAL TEKELLER	4
3.1. KARTELLERİN DÜZENLENMESİ	7
4. ANTI-TRÖST YASASI	8

DÜZENLEME VE ANTI-TRÖST YASASI

1. Piyasaya Müdahale

Hükümetler, çeşitli mal ve hizmetlerin ne, nasıl ve kim için üretileceğini, tekeli ve oligopolistik piyasalara a) düzenleme ve b) anti tröst yasası ile müdahale ederek etkileyebilirler.

Düzenleme fiyatların belirlenmesi, ürün standartları ve tipleri, endüstriye yeni girecek firmaların giriş koşulları gibi kurallardır. Devletin ilgili birimleri tarafından yürütülür.

Deregülasyon düzenlemenin (regulation) tersi bir kavramdır. Fiyatlar, ürün standartları, tipleri ve giriş koşulları ile ilgili sınırlamaları atma sürecidir.¹ Deregülasyonun nedenleri olarak, a) düzenlemelerin rekabeti azaltması, b) düzenlemelerin etkinliği, üretkenliği azaltması, c) uluslararası rekabet, d) performans düşüklükleri gösterilmektedir.

Anti-Tröst Yasası, tekel ve tekel gibi piyasa davranışının istenilmeyen şekillerini düzenleme ve yasak getirme yasasıdır. Hatırlanacağı gibi tekelde yüksek fiyat ve ona bağlı olarak çıktı belirlenmektedir. Tekel karı söz konusudur. Anti tröst yasasının kalkış noktası da tekelci yüksek fiyat, düşük çıktı durumudur. Yani anti tröst yasası, üretici ve tüketici artığından tüketici artığı aleyhine azalmasını engellemek içindir.

1.1. Artıklar ve Bölüşümü

Tüketici artığı, tüketicinin ödemeye istekli olduğu fiyat ve miktar ile fiilen veri mal için ödediği fiyat arasında farktır. Üretici artığı ise, ürün hasılatı ile fırsat maliyeti arasındaki farktır. Buna göre;

Toplam artık = Tüketici artığı+ Üretici artığıdır.

¹ Bütün dünyada genellikle 1789- 1880 ler arası nispi laissez faire dönemidir. 1880-1960 lar arasında ekonomik düzenlemeler artmıştır. 1960 lardan sonra sosyal düzenlemeler öne çıkmıştır. 1978 sonrasında deregülasyon başlamıştır.

Tekelde tüketici artığı azalırken, üretici artığı ve boşa giden kayıp (dead weight loss) artmaktadır. Düzenleme kuramının arkasında yatan da tüketici artığında azalma ve boşa giden kayıptır.

2. Düzenlemenin Ekonomik Kuramı

Düzenlemeyi etkileyen faktörler,

1. Alıcı başına tüketici artığı,
2. Alıcı sayısı,
3. Firma başına üretici artığı,
4. Firma sayısıdır.

Düzenlemeyi yapacak olan politikacı ve bürokratlardır. Bundan dolayı düzenleme seçmen, lobi, politik partilerin kampanyaları, çıkar grupları gibi kavram ve kurumları gündeme getirir. Her grup kendi lehine düzenleme yaptırmak isteyecektir. Seçmen çoğunluğu görüşünden hareketle, politikacılar daha çok tüketici ve üretici artığının büyüklüğü ve etkilenen insan sayısına bağlı olarak düzenleme yapmaktadırlar.

2.1. Denge

Düzenlemeler için politik denge, hiç bir çıkar grubunun ilave kaynaklar için baskı yapmadığı ve politikacıların farklı düzenlemeler yapmaya ihtiyaç duymadığı durumdur.

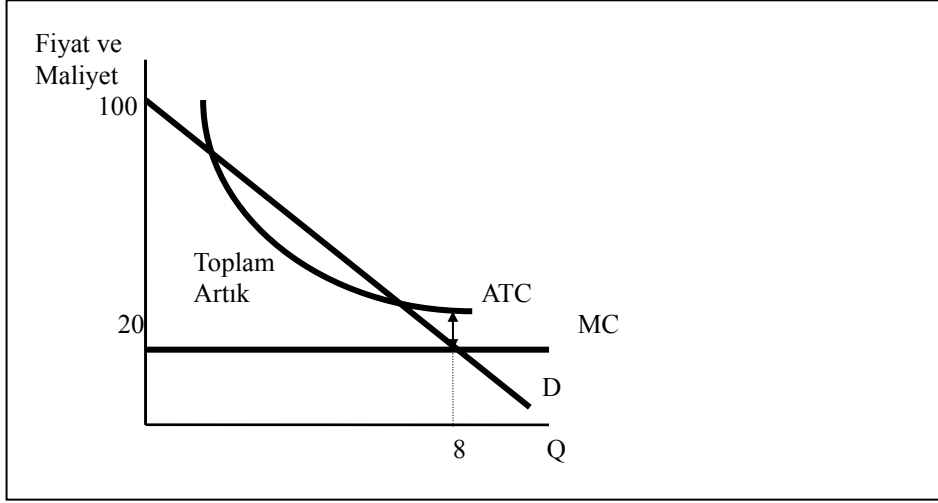
Politik denge iki kavram açısından değerlendirilmektedir. Birincisi kamu çıkarı kuramı (veya düzenlemesi), ikincisi ganimet (capture) kuramıdır.

Kamu çıkarı kuramına göre, düzenlemelerle toplam artık maksimize edilerek, tüketici ve üretici talebi tatmin edilir. Boşa giden kayıp engellenir.

Ganimet kuramı ise, tam tersi düşüncededir. Düzenlemeler, üretici artığını maksimize etmektedir. Çünkü üreticiler daha organizedirler. Doğrudan ve dolaylı politikaları lobi, kampanyaya katılım gibi yollarla etkilerler.

3. Dzenleme ve Doğal Tekeller

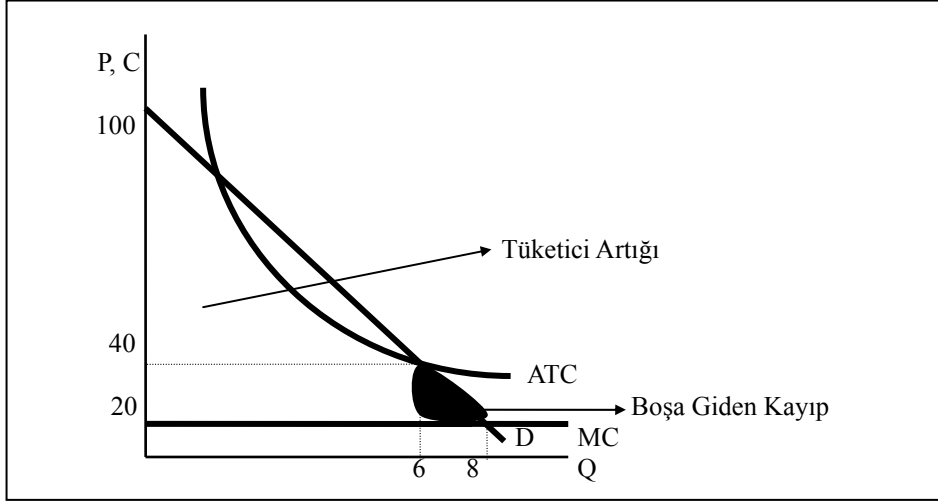
Dođallar tekelerde ölçek büyüdükçe *ATC* düşer. Bundan dolayı tekeller bütün piyasanın ihtiyacını karşılayabilir. Doğal tekelerde ölçek ekonomilerinden dolayı sabit maliyetler fazladır. Üretim ve ölçek arttıkça *ATC*, sabit maliyetlerden dolayı azalma eğilimi gösterir. Böyle bir durumda $MC=MR$ eşitliğine göre fiyatlandırıldığında tüketici artışı çok yükselir. Fiyatlar *ATC*'nin altındadır (**Şekil 1**), *MC*'ye göre fiyatlandırılmalıyorsa, üretici zarar eder. Bu durumda üretici ya fiyat farklılaştırmasına gidecektir. Ya da devlet tarafından yardım yapılmalıdır.

Şekil 1. Doğal Tekel ve Marjinal Maliyet Fiyatlandırması

Doğal tekeller durumunda bir diğer durum, ortalama fiyatlara bağlı olarak fiyatlandırma yapmaktır. (**Şekil 2**) Bu durumda $P=ATC$ dir ve tüketici artışı azalır. Çıktı 8 den 6 ya düşerken, siyah alan ile gösterilen boş giden kayıp oluşur.

Bu iki durum tekrar değerlendirelim. Doğal tekelerin, endüstride bir firmanın bütün piyasanın istediği malı arz edebilmesi durumu olduğunu belirtmiştik. Arzın doğal tekele karşılık gelebilmesi için, fiyatın daha düşük veya daha küçük firmanın yapabileceğinden daha düşük fiyatta olması gereklidir. Bu olanağı yaratan ölçek ekonomileridir.

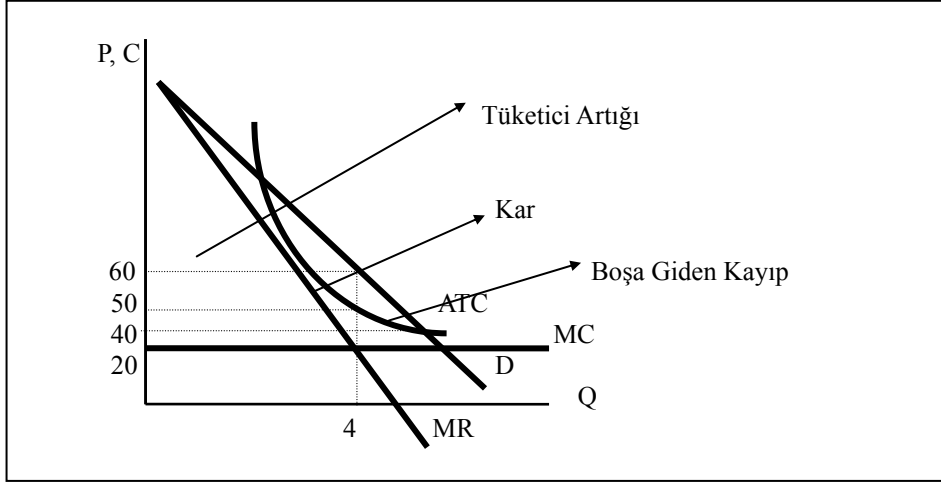

Şekil 2. Doğal Tekel ve Ortalama Maliyet Fiyatlandırması

Kamu çıkarı kuramı (veya düzenlemesi) açısından önemli olan karı maksimum kılmak değil, toplam artığı maksimum kılmaktır. $MC=P'$ 'de (Şekil 1) tahsis etkinliği sağlanır. Yalnız $MC < ATC$ ve ATC azalma eğiliminde ise, $MC=P$ fiyatlamasında firma zarar eder. Çünkü $P < ATC$ dir. Bu durumda özel sektör piyasadan çekilir. Yapılacak yol, ya özel sektörün, fiyat farklılaştırmasına izin vermek veya $MC=P$ eşitliğini kamu yardımları ile gerçekleştirmektir. Bu durumda firma, kamu tekeli olur.

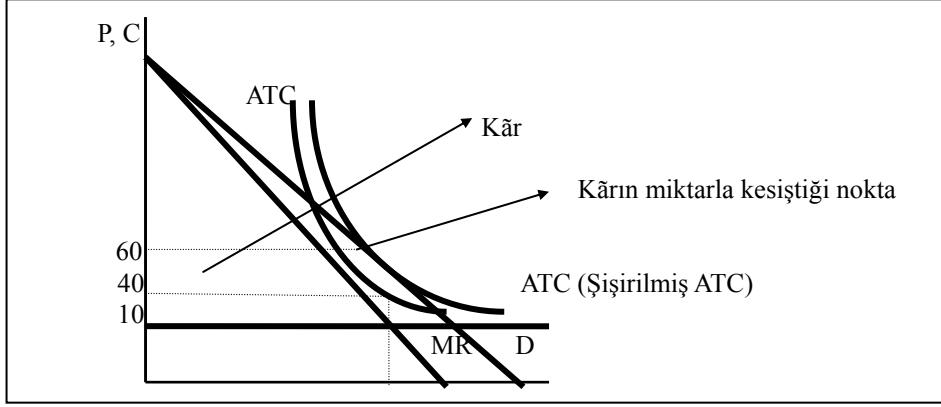
Bir diğer yol fiyatlamasının $ATC=P'$ 'de gerçekleştirilmesidir. Bu durumda boşa giden kayıplar sorunu ortaya çıkar. Fakat boşa giden kayıplar, yardımdan daha iyidir. Çünkü yardımlar, vergi veya diğer yollarla (kamu açıkları) karşılanacaktır. Boşa giden kayıp, yardımdan daha küçükse, ATC daha iyi fiyatlama yoludur.

Ganimet kuramına göre, endüstrinin düzenlenmesi üretici çıkarlarına hizmet etmektedir. (Şekil 3-4) Şekil 3 'de görüldüğü gibi tekelerde $MR=MC$ eşitliği işlesin. Bu durumda, çıktı 4, fiyat 60 dir. Üretici artığı artar (Şekil 3) .

Şekil 3. Doğal Tekel ve Kar Maksimizasyonu

Bunu önlemek için düzenleme yapılsın. Ganimet kuramına göre, düzenleme tekelin kar maksimizasyonunda sonuçlanır. Durum değişmemektedir. Düzenleme ile bir getiri oranı belirlensin. **Düzenleme getiri oranı**, belirlenmiş bir oranda firmanın kazanmasını sağlayacak biçimde fiyat düzenlemesiyle elde edilen orandır. Böylece düzenlenen firma, sermaye üzerine yüzde getiri sağlayacaktır. **Düzenleme oranı getirisi**, ortalama maliyet fiyatlamasının aynısıdır. Yani ortalama maliyetlere göre, oran ve dolayısıyla fiyat belirlenmektedir. Fakat ganimet kuramına göre, tekeli firma gerçek fiyatları bildirmeyecektir. Bu yanlış düzenlemeye yol açacaktır. Tekeli firma maliyetleri şişirmektedir. Maliyetlerin şişirilmesi aldatmadan değil, üretim için gerekli olmayan girdilere harcama yapılmasında doğar. Bu durumda birim maliyetler, gerçek maliyetleri aşmaktadır (**Şekil 4**, şişirilmiş ATC). Şişirmeye neden olan maliyetler lüks ofis, limuzinler, gereksiz uluslararası seyahatler, ağırlamalar, şirket uçakları v.b harcamalardır. Düzenleyiciler, bu harcamaların şirket için gerekli maliyet olduğu kabul ettirilirse, ATC şişirilmektedir. Sonuç, fiyatlar düzenlenmemiş tekel fiyatlarıdır. Kısaca, firma yöneticileri kendi çıkarları için maliyetleri şişirmektedirler.

Şekil 4. Doğal Tekel ve Artan Maliyetler

Sonuç olarak, doğal tekel düzenlemelerinde kamu çıkarı kuramı mı yoksa ganimet kuramını haklıdır? Araştırmalar, *ATC*'lerin şişirildiğini göstermektedir. Yani düzenleyiciler ikna edilmektedir. Kamu çıkarı kuramının beklentileri tam gerçekleşmemiştir.

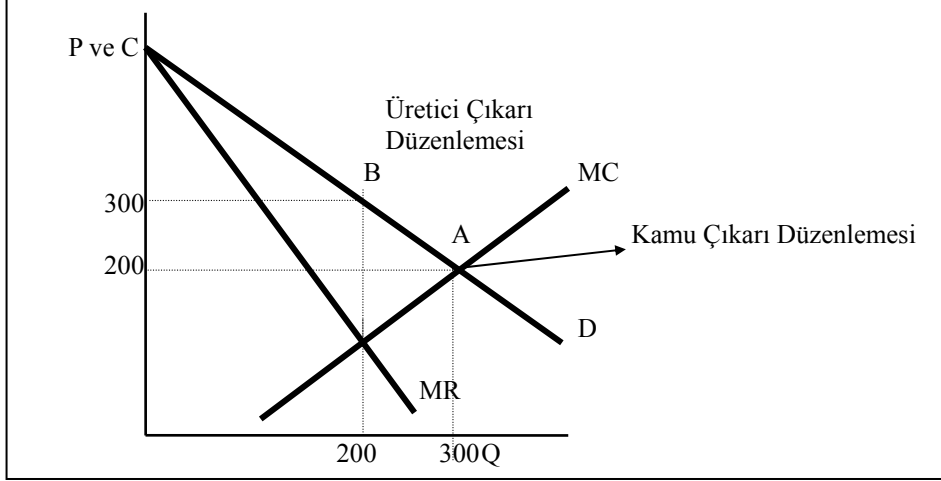
3.1. Kartellerin Düzenlenmesi

Kartel, firmaların gizli, hileli anlaşma yolu ile kendi aralarında daha fazla kar yapmak için çıktı sınırlamasına gitmeleridir. Kartel, oligopolistik endüstride ortaya çıkar ve firmalara tekel karı sağlamaktadır.

Kamu çıkarı kuramına göre, oligopolcü rekabette çözüm için düzenlemeye gidilmelidir (**Şekil 5**). Bu durumda **Şekil 5** 'de görüldüğü gibi denge *A* noktasında gerçekleşecektir. *A*'da çıktı 300, fiyat 200 dir.

Ganimet kuramına göre, düzenlemelerle üreticiler giriş sınırlamaları isteyeceklerdir. Giriş sınırlamaları çıktıyı azaltarak, dengenin *B* noktasında gerçekleşmesine neden olmaktadır. *B* noktası da daha düşük çıktı ve daha yüksek fiyat demektir.

Kartel düzenlemeleriyle ilgili ampirik araştırmalar, her zaman geçerli olmamakla birlikte kartel düzenlemelerinin getiri oranlarını arttırdığını göstermektedir.

Şekil 5. Hileli Oligopol

4. Anti-Tröst Yasası

Anti tröst yasası, hükümetlere piyasayı etkilemek için alternatif seçenek sunmaktadır. Düzenlemelerde olduğu gibi, anti tröst yasası düşüncesinin arkasında yatan kamu çıkarıdır. Toplam artığı, kamu için maksimize etmektir.

Anti tröst yasasının amacı kamu çıkarı için dikey ve yatay yoğunlaşmaları önlemektir.

Dikey yoğunlaşma aynı mal ve hizmetin üretim sürecinde farklı safhalarda çalışan iki veya daha fazla firmanın birleşmesidir.

Yatay yoğunlaşma temelde aynı ürün veya hizmeti sağlayan iki veya daha fazla firmanın birleşmesidir.

Genel olarak, anti tröst yasalarının kamu çıkarını gerçekleştirmede başarılı olduğu söylenebilir. Son yıllarda artan uluslararası rekabetin firmaların ülke içindeki tekel güçlerini azalttığı ayrıca belirtilmelidir.